

# Isiler we skifler hakynda

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Isiler we skifler hakynda İSİLER VE İSKİTLER HAKKINDA

Türk tarihinin ve kültürünün temel kaynaklarından olan Kök Türkçe yazılı abideleri incelediğimizde burada karşımıza birtakım kavim ve kabile adlarının çıktığını görürüz. Bunların çoğunun ismini dönemin diğer vesikalarıyla da teyit etmek mümkündür ki, bunların arasında başta gelen Çin yıllıklarıdır. Ayrıca Bizans, İran, Hint vs. milletlere ait belgeler de Türk tarihi açısından son derece kıymetlidirler. Elbette eski Türk tarihine dair pek çok husus bunlardan yola çıkarak aydınlatılmaktadır.

Fakat üzerinde pek duramadığımız konu bunların güvenilirliği meselesidir. İşte bu aşamada, en azından Hunlardan sonraki dönem için başlıca müracaat eserlerimiz; Kök Türk, Uygur ve Kırgız Kağanlığı çağlarında kimi kayalara, kimisi kâğıtlara yazılmış Türkçe belgelerdir. Tabii ki bunların ortaya çıkışı bir zaruret icabıdır. Eski Türk devlet yapısını ve hükümdarların vazifelerini araştırdığımız da; Türk kağanlarının, yaptıkları işleri ve gelecekte karşılaşılabilecek durumları daha sonraki nesillere bildirmeyi bir vazife olarak gördüklerini anlıyoruz. Bu sebeple büyük Türk hakanlarının hepsinin bir yazıtı mevcuttur. Gerçi, bunların çoğu daha gün ışığına çıkmayı bekliyorlar, fakat elde bulunanlar da Türk ve dünya tarihi için çok büyük öneme haizdir.

Kök Türklerden sonra iktidar mevkiine geçen, Uygur kağanları da bu geleneği sürdürdüler. Mesela Börü Kun da (Moyun Çor) kendi adına iki kitabe yazdırdığını bizzat onun, bu Bengü taşlardaki; “Iduk Baş’ın batısında Yabaş ve Tokuş’un kavşağında, orada yazı geçirdim. Otağımı burada yaptırdım ve işaretimi orada yassı taş kazıttım”, [1] cümlelerinden

anlıyoruz. Börü Kun'un (Moyun Çor) oğlu Böğü de, idarede bulunduğu devirde yazıtlar diktirmiştir. Bunlardan Tez II Kök Türkçe olduğu gibi, Sevrey Yazıtı da Sogdçadır. Hem Kök Türkçe, hem Çince, hem de Sogdça yazılan Karabalgasun Kitabesi de, Uygur tarihini ihtiva eder ve Küçlög Bilge Kağan (821-824) zamanında yazılmıştır. Burada da kağanların faziletleriyle beraber, pek çok tarihi ve sosyal mesele üzerinde durulmaktadır.

İşte bu Uygur kağanlarının kendi dönemlerindeki hadiseleri anlattıkları yazıtlarında karşımıza bir İsi ülkesi adı çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Uygur dönemi kitabelerinden Şine Usu'da, Uygurlara karşı 752 yılındaki Tokuz Oğuz-Kırgız ittifakı anlatılırken şöyle denmektedir: "Tokuz Oğuz...beyleri kelti..yime yurtın yagıdıp kelmiş Ürüng Begig Kara Bulakıg anı olurmuş Kırkız tapa er ıdmiş siz taşıkıng Çikig taşkıring timiş men taşıkayın timiş kör bod kal ıda kabışalım timiş...tokuz yangıka sü yorıtdım...tutuk başın Çik tapa binga ıtdım İsi yer tapa Az er ıtdım kör tidim Kırkız kanı Kögmen irinte eb barkında ermiş yelmesin İsi yeringerü ıdmiş yelmesin mening er anta basmış til tutmuş kanınga İsinge er kelti Karluk İsinge kelmedük tidi...".[2]

Biz bu incelememizde, Şine Usu Kitabesinde yukarıdaki cümlelerde karşılaştığımız İsiler ile İskitler üzerinde durmaya çalışacağız. Bununla beraber, yıllar önce Türkçe belgelerden yola çıkarak, bu İsi ya da Apa İsilerin kim olduğuna dair küçük bir araştırma yapmıştık.[3] Dolayısıyla burada, daha önceki ve yeni görüşlerimizi ortaya koymaya gayret edeceğiz.

Bilindiği gibi umumiyetle Batı kaynaklarında ki, Latin-Bizans, Grek-Yunan eserlerinde sık sık geçen bir İskit etnonimi söz konusudur ve bu doğudan gelen kabilelerin neredeyse 12. yüzyıla kadar tamamını karşılar. Elbette bunların hepsi İskit değildi, ama Batı'da böyle bir algılama vardı. Dolayısıyla onların etnik kökeni meselesinde de birlik sağlanamadığı ortadadır. Bunun yanı sıra Batılı araştırmacıların büyük bir

çoğunluğu İskitleri İndo-Germen bir kavim şeklinde görürler ki, buna da işaret etmek gerekir.[4] Tabi azınlıkta da olsa İskitleri, Türklerle irtibatlandıran ilim adamları yok değildir. Genellikle İskitler hususunda başta Herodotos olmak üzere bir veya birkaç kaynakla, birtakım arkeolojik buluntulara dayanılmaktadır. Fakat burada bir konuya da değinmemiz gerekir ki, o da; bugün İskit vatanı olarak ekseriyetle İdil-Ural ile Azak çevresi gösterilir. Bu bölge tarihi ve kültürel olarak incelendiğinde tipik bir Türk yurdudur. Çünkü buraları hem Türklerin en mühim destanları Oğuz Kağan'da, hem de başka yazılı belgelerde Türklerin tarihi vatanları arasında sayılır.[5] Bu yüzden adı geçen toprakları özellikle İrani halklarla birleştirmek çok da sağlıklı değildir.

İskitlere dair başta Herodot ve daha sonraki yazarlara bakıldığında, onların M.Ö. 700'lerde Afganistan'dan, Macaristan'a kadar olan bir bölgede hayat sürdürdükleri anlaşılır. Doğu Avrupa'da ilk ata binen ve pantolon giyen kavim olmaları da dikkat çekicidir. Eski Yunan şair ve yazarlarının pek çoğu İskitleri cömert, sade, adil, dürüst ve yüksek ahlaklı insanlar olarak tanıtır ve bu bilgilerin bazılarında cinsel yönden soğuk oldukları vurgulanır.[6] Çünkü kendileri gibi uçkurlarına düşkün değildirler. Onlar iffet ve namus kavramına alışık bulunmadıklarından böyle bir düşünceye kapılmışlardır. İşte bu yüzden Doğu Avrupa'da, Türkleşme ve Türk tesirinin Germen-Got kavimlerinin kültür ve sanatında çok eskiden başladığına şahit oluruz.[7] Bu, Batı'nın İskit dediği sanattır.

İskitler mevzuunda bizim yıllardır savunduğumuz düşünce, bu dürüst halkın Türk-Hun Devletinin batıdaki sınır beyliği olduğu yolundadır. Batılı Ortaçağ yazarlarının pek çoğu onlara, zor iklim şartlarında mücadele eden ve buna rağmen sade yaşayan, mert insanlar der. Bir kısmınca vahşi ve yabani gösterilmesinin sebebi, herhalde Helen medeniyetine uzak kalmaları ve kendi geleneksel inançlarıyla, Hristiyanlığa

yabancı olmalarıydı.

Bunlar bir yana bilindiği üzere Türklere ve Hunlara ait ilk bilgiler Çin yıllıklarında M.Ö. 23. asırda geçmektedir ve sonra M.Ö. 3. yüzyıla kadar bir kesinti devresi söz konusudur. İşte bu arada öyle anlaşıyor ki, Hunlar bir fetret devresine girdiler. Yoksa Çinliler kendilerini tehdiye devam etselerdi mutlaka Hunlarla alâkalı malûmatları yazmayı sürdürürlerdi. Dolayısıyla Hun birliği zayıfladığı veya dağılmaya yüz tuttuğu bu esnada, bu uç kavmi İskitler kendi başlarına hareket ve Doğu Avrupa'daki halkları zorlayınca, henüz Türk ismini bilmeyen bazı kavimler İskit adıyla tanışmış oldular. Bu gibi durumlara sonraki çağlarda bile rastlanılmaktadır. Mesela 11-12. asırlarda dahi Kafkasya, Karadeniz'in kuzeyi ve Balkan coğrafyasında faaliyette bulunan Türklere hala İskit veya Hun denmesi misali.[8] Kısaca İskitleri, Kök Türklerin sınır bekçileri olan Hazarlarla benzeştirmek de mümkündür.

Şu ana kadar tarihte ilk defa Türk adıyla kurulduğunu bildiğimiz Kök Türk Kağanlığı güçlü olduğu sıralarda onların batıdaki sınırlarını Hazarlar ve Bulgarlar koruyordu. Kök Türk birliği 8. asrın ilk yarılarında dağılmaya yüz tutunca, yavaş yavaş Hazarlar ortaya çıktılar ve Kök Türklerin mirasçısı, devletin sahibi olduklarını ileri sürerek, bayrağı devraldıklarını bildirdiler. Zaten bunda da hakları vardı. Çünkü onlar da Kök Türk Devletinin yönetici ailesi Börülüler ile akrabaydılar.[9] Bunlar bir yana, Türk-Hunların batı ucu durumundaki İskitlere ne oldu sorusu da aklımıza gelebilir.

Onlar M.Ö. 4. asırda yine doğudan gelen ve Sakalarla da irtibatlı görülen Sarmatların taarruzlarıyla büyük bir sarsıntı yaşadılar. İçerisinde yabancı halklardan da topluluklar bulunan İskit konfederasyonu dağıldı. Bir bölümü Avrupa'ya, bir kısmı da muhtemelen Asya'ya geri döndüler. Değişik boy teşkilatları ile il yapıları içerisine girdiler. Öyle sanıyoruz ki eski vatanlarına gelen bu İskitlerin bir kısmı burada Tokuz Oğuz konfederasyonuna dahil oldular. Muhtemelen Tokuz Oğuz kabilelerinden İsiler ya da Apa İsiler

işte bu İskitlerin bakiyeleridir. Çünkü tarihte bu gibi olaylara çok sıkça rastlamaktayız.

Oğuzların yirmi dört boy halinde teşkilatlanmaları da esasında böyledir. Çağlar içinde bu birliğe çeşitli girmeler ve çıkmalar olmuştur. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde ve diğer kaynaklardaki ipuçları bu durumu çok güzel bir şekilde izah eder. Mesela Alayuntlu, Peçenek, Eymür vs. boylar Oğuzlara sonradan dahil olduğu gibi, belki de eskiden Oğuz grubunun içerisinde olan tayfalardan bazıları da onlardan ayrılıp, Oğuzların da bir bölümünü bünyelerine katarak, kendi il teşkilatlarını kurmuşlardır ki, buna örnek olarak da Uygurlar gösterilebilir. Tabii ki genel ifade ile İskit dediğimiz ve kolları arasında Kimmer, Saka, Sarmat, Massaget gibi grupların bulunduğu bu topluluğun bütün insanların Türk olduğunu da kesinlikle söyleyemeyiz. Günümüz millet yapılarına benzer şekilde onların içinde de değişik ırklardan insanlar vardı. Fars, Moğol, Hint, Tibet vs.[10] Bununla birlikte İskitlerin dünya tarihinde gerçekleştirdikleri tesir asla unutulmadı. Bu da adlarını dağılmalarından yüzlerce yıl sonra bile, özellikle Türk menşeli kabileler vasıtasıyla yaşatmalarına bağlanmaktadır.[11] Batılılar bu durumu kasıtlı olarak sürekli gözden kaçırmışlardır.

İskitlere dair en eski yazılı bilgiler Herodot Tarihi'nin IV. Bölümünde yer alır ve Herodot'ta İskit halkının yöneticilerine "Skolot" dendiğine[12] rastlıyoruz. İşte bu denli az malzeme azlığından dolayı İskit problemi tam manasıyla aydınlığa kavuşturulamıyor. Kimi ilim adamları sırf arkeolojik buluntulardan yola çıkarak,[13] kimi sadece Herodot'taki kayıtları göz önüne alarak İskitler hususunda sonuca varmaya çalışıyorlar ki, bu da yapılan araştırmaların mutlaka bir ayağının eksik kalmasına yol açıyor. Doğru olan, eldeki malzemenin hepsinin birarada değerlendirilmesidir. Bu iş yapılırken de, İskit örneğinde olduğu üzere, bölgenin özellikleri ile Türk tarihi ve kültürü hakkındaki incelemeler çok iyi tedkik edilmelidir. Eğer bu işe soyunan kişi tarih

formasyonundan yoksun ise, bazan ulaştığı neticeler veya ileri sürdüğu görüşler gülünç olabilir.

Batılılar İskitlerle Hunları, Hunlarla İskitleri karıştırdıkları gibi, buna bağlı olarak da zaman zaman İslam kaynakları Türklerle, Hun-İskitleri bir tutmuşlardır ki, bazı eski tarihçiler de Hunları, İskitlerin bir kolu şeklinde görürler. Zaten İskit geleneklerinin pek çoğu da Hunlarınkiyle aynıdır. Hatta İskitler Nuh'un oğlu Yafes'e bile dayandırılmaktadır. Çince vesikalarda Tümen'den (Tuman) söz ederken, ona gelene kadar binyıldan fazla bir zamanın geçtiği ve Hunların M.Ö. 2200'lerde yaşıyan bir Büyük Yabgu'nun (Ta-yü) neslinden türediklerini[14] vurgulayan bilgiler mevcuttur. Dolayısıyla Hun adı ve birliği İskitlerden çok daha eski olmalıdır.

Prof. Dr. Saadettin Yađmur GÖMEÇ,  
A.Ü. Dil ve Tarih-Cođrafya Faköltesi Öğretim Üyesi

# "İsiler ve İskitler Hakkında", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 11/21, Ankara 2013

#### ■ KAYNAKÇA

- ♦ Ayda, A., Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler, Ankara 1992
- ♦ Baştav, Ş., "Hazar Kağanlığı Tarihi", Tarihte Türk Devletleri, C. I, Ankara 1987
- ♦ De Groot, J.M-Asena, G.A., Hunlar ve Türkistan, İstanbul 2010
- ♦ Fettich, N., "Hunlar Zamanına Ait Olup Szeged-Nagyszekoss'da Bulunan Prens Mezarı Buluntusu", II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1937
- ♦ Gan, L., Hunlarning Omumiy Tarihi, Ter. T.H.Yavuz, Urimçi 1986
- ♦ Golden, P.B., Hazar Çalışmaları, Çev. E.Ç.Mızrak, İstanbul 2006
- ♦ Gömeç, S., "İsiler-Apa İsiler", Türk Kölürü, 31/364, Ankara 1993

- ◆ Gömeç, S., “Oğuz Kağan’ın Kimliği, Oğuzlar ve Oğuz Kağan Destanları Üzerine Bir-İki Deneme”, DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 22/35, Ankara 2004
- ◆ Gömeç, S., Türk Kültürünün Ana Hatları, Ankara 2006
- ◆ Gömeç, S., Türk Destanlarına Giriş, Ankara 2009
- ◆ Gömeç, S., “Çar İskitler Üstüne”, Tarihin Peşinde (International Periodical for History and Social Research), 2/3, Konya 2010
- ◆ Gömeç, S., Kök Türk Tarihi, 4. Baskı, Ankara 2011
- ◆ Gumilev, L.N., Hazar Çevresinde Bin Yıl, Çev. A. Batur, İstanbul 2001
- ◆ Günaltay, Ş., Mufasssal Türk Tarihi, C. I, İstanbul 1928
- ◆ Herodotos, Herodot Tarihi, Ter. M. Ökmen, İstanbul 1991
- ◆ Hong, W., “Fall Xiong-nu and Rise of Manchurian Nomad”, East Asian History, 1/8, Seoul 2005
- ◆ Johnson, J.W., “The Scythian: His Rise and Fall”, Journal of the History of Ideas, 20/2, London 1959
- ◆ Khoniates, N., Historia, Çev. F.İşiltan, Ankara 1995
- ◆ Kühn, H., “Asiatic Influences on the Art of Migrations”, Parnasus, 9/1, New York 1937
- ◆ Maenchen-Helfen, O., “Archaistic Names of the Hiung-nu”, The Central Asiatic Journal, 6/1, Wiesbaden 1961
- ◆ Ögel, B., Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, C. I-II, Ankara 1981
- ◆ Psellos, Mikhail Psellos’un Khronographia’sı, Çev. I. Demirkent, Ankara 1992
- ◆ Togan, Z.V., “Hazarlar”, İslam Ansiklopedisi, 5/1, 5. baskı, İstanbul 1988
- ◆ Verrnadsky, G., Rusya Tarihi, Çev. D.Mızrak-Ç.Mızrak, İstanbul 2009
- ◆ Watson, B., Record of the Grand Historian of China, Volume II, Third edition, New York 1968
- ◆ Zimonyi, I., “The Nomadic Factor in Mediaeval European History”, Acta Orientalia, Vol. 58, Budapest 2005

■ Dipnotlar:

[1] Şine Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 9-10; Taryat-Terhin Yazıtı, Batı tarafı, 2: "Iduk-Baş kidinte Yabaş, Tokuş beltirinte anta yayladım. Örgin anta yaratıtdım. Çıt anta tokıtdım. Bin yıllık, tümen künlik bitigimin, belgümin anta yassı taşka yaratıtdım".

[2] Bakınız, Şine Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 10-12: "Tokuz Oguzlar beyleriyle gelmişlerdi. Uygurlara itaat etmeyerek düşman oldular. Ürüng Beg'de ve Kara Bulak'da oturuyorlardı. Tokuz Oğuzlar, Kırgızlara doğru adam gönderip: "Siz çıkın, Çikleri çıkarın, ormanda birleşelim" dediler. Bunun üzerine Börü Kun (Moyun Çor) yürüyerek, bir Tutuk'un başkanlığında Çiklere doğru bin adam gönderdi. İsi ülkesine de Azlardan birini yolladı. Bir keşif kolu düzenleyerek hem Kırgızları, hem de İsileri kontrol etti".

[3] S. Gömeç, "İsiler-Apa İsiler", Türk Kültürü, 31/364, Ankara 1993.

[4] Herodotos, İskit yurdunun ilk idarecisi olarak bir Targitos isimli adamdan söz eder ki (bakınız, Herodotos, Herodot Tarihi, Ter. M. Ökmen, İstanbul 1991, s.194), bu adın Tarkan unvanına karşılık gelmesi söz konusu olabilir. Herodot'taki kayıtlara da bakarak Balkanlardaki Türk yerleşimini M.Ö. 3000'lere kadar götürenler de vardır (bakınız, A. Ayda, Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler, Ankara 1992, s.3).

[5] Ş. Günaltay, Mufasssal Türk Tarihi, C. I, İstanbul 1928, s.66; S. Gömeç, Türk Kültürünün Ana Hatları, Ankara 2006, s.197-198, 209-215; S. Gömeç, "Çar İskitler Üstüne", Tarihin Peşinde (International Periodical for History and Social Research), 2/3, Konya 2010, s.138.

[6] J.W.Johnson, "The Scythian: His Rise and Fall", Journal of the History of Ideas, 20/2, London 1959, s.250-252.

[7] H.Kühn, "Asiatic Influences on the Art of Migrations", Parnasus, 9/1, New York 1937, s.16; N.Fettich, "Hunlar Zamanına Ait Olup Szeged-Nagyszekoss'da Bulunan Prens Mezarı Buluntusu", II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1937, s.322.

[8] B. Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, C. I-II, Ankara



1981, s. 189-198; Johnson, a.g.m., s.251-254; M. Psellos, Mikhaıl Psellos'un Khronographia'sı, Çev. I. Demirkent, Ankara 1992, s.63; N. Khoniates, Historia, Çev. F. Işıltan, Ankara 1995, s.9-12, 64; P.B.Golden, Hazar Çalışmaları, Çev. E.Ç.Mızrak, İstanbul 2006, s.41; Gömeç, a.g.m., s.138-141.

[9] Z.V.Togan, "Hazarlar", İslam Ansiklopedisi, 5/1, 5. baskı, İstanbul 1988, s.397-398; Ş.Baştav, "Hazar Kağanlığı Tarihi", Tarihte Türk Devletleri, C. I, Ankara 1987, s.140-141, 158; L.N.Gumilev, Hazar Çevresinde Bin Yıl, Çev. A.Batur, İstanbul 2001, s.89; I.Zimonyi, "The Nomadic Factor in Mediaeval European History", Acta Orientalia, Vol. 58, Budapest 2005, s.37.

[10] Ögel, a.g.e., s.185; S.Gömeç, "Oğuz Kağan'ın Kimliği, Oğuzlar ve Oğuz Kağan Destanları Üzerine Bir-İki Deneme", DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 22/35, Ankara 2004, s.116-118; G.Vernadsky, Rusya Tarihi, Çev. D.Mızrak-Ç.Mızrak, İstanbul 2009, s.37-39.

[11] Hatta İstemi Yabgu'nun Bizans sarayına gönderdiği mektubun İskit harfleriyle yazıldığına dair olan kayıtlar bile bu durumu ispatlamaktadır. Bakınız, S. Gömeç, Kök Türk Tarihi, 4. Baskı, Ankara 2011, s.57-58.

[12] Herodotos, a.g.e., s.194.

[13] Özellikle Batıda yaygın olan bir kanaat; Asya ve Sibirya'da bulunan bütün milattan önceki kurganların ve sanat eserlerinin İskit-Saka dönemine ait olduğudur. Dolayısıyla zamanı tam belirlenemeyen ne varsa İskitlere mâl edilmektedir. Bakınız, S. Gömeç, Türk Destanlarına Giriş, Ankara 2009, s.277.

[14] W.Hong, "Fall Xiong-nu and Rise of Manchurian Nomad", East Asian History, 1/8, Seoul 2005, s.2; Jhonson, a.g.m., s.256; O.Maenchen-Helfen, "Archaistic Names of the Hiung-nu", The Central Asiatic Journal, 6/1, Wiesbaden 1961, s.252; B.Watson, Record of the Grand Historian of China, Volume II, Third edition, New York 1968, s.155; L.Gan, Hunlarning Omumiy Tarihi, Ter. T.H.Yavuz, Urimçi 1986, s.10; J.M.De Groot-G.A.Asen, Hunlar ve Türkistan, İstanbul 2010, s.39. Taryhy makalalar